

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Іс Жүргізу Кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2011. – 228 бет.
2. Дорошков В.В. Частное обвинение: правовая теория и судебная практика. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 144с.
3. Щерба С.П., Сарсенбаев Т.Е., Зайцев О.А. Дәрменсіз жәбірленушіге қатысты алдын ала тергеу жүргізу: Оқулық құрал. – Қарағанды, 2002.-139б.
4. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналаған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамызындағы №858 Жарлығы // www.akorda.kz
5. www.pravstat.kz сайтының мәліметтері.
6. 2011 жылғы «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының заңы.

Қосымша А

Жеке айыптау тәртібімен келіп түскен арыздардың сандық көрсеткіштері

№	Жеке айыптау істері бойынша қозғалуы мүмкін қылмыстар	2008 жыл	2009 жыл	2010 жыл
1.	111-бап Денсаулыққа абайсызда зиян келтіру	115	14	13
2.	123-бап Жыныстық қатынас жасауға еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе нәпсіқұмарлық сипаттағы өзге де іс-әрекеттерге мәжбүр ету	5	2	3
3.	129-Жала жабу	864	1120	988
4.	130-бар Қорлау	1370	1555	1560
5.	136-бап Балалардың немесе еңбекке жарамсыз ата-анасын асырауға арналған қаражатты төлеуден әдейі жалтару	2831	3064	3155
6.	140-бап Еңбекке жарамсыз жұбайын (зайыбын) асыраудан әдейі жалтару	4	4	3
7.	142-бап Жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзу	13	11	13
8.	144-баптың 1,2-ші бөлігі Пациенттің сырқаты немесе медициналық куәландыру нәтижелері туралы мәліметті кәсіптік немесе қызметтік қажеттіліксіз медициналық қызметкердің жария етуі	0	1	0
9.	145-бап Тұрғын үйге онда тұратын адамның еркінен тыс басып кіру	37	30	22
10.	300-баптың 1-бөлігі Көліктің қауіпсіз жұмыс істеуін қамтамасыз ететін ережелерді бұзу	0	0	0

А.Б. Избасова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының оқытушысы

Қылмыстық заңнаманың гуманизациясы мен либерализациясының кейбір мәселелері

Республикамыздың жаңа нарықтық қатынастарға өтуі кейбір құндылықтардың әлеуметтік игіліктер қатарына немесе әлеуметтік зиянды факторлардың қатарына жатқызылуымен байланысты әлеуметтік факторлардың мәні мен мазмұнының түбегейлі өзгерістерге ұшырауына алып келді. Мәселен, совет уақытында теріс бағаланатын әрекеттер қазіргі жағдайда керісінше бағалануы мүмкін екендігі сияқты мәселелер. Мысалға совет кезеңінде мемлекет мүдделері

жоғарғы қорғалатын игілік болып танылып, Қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінің бірінші тарауы аса ауыр мемлекеттік қылмыстар үшін жауаптылықты реттеген болатын. Ал, жеке тұлғалардың мүдделері кейінгі сатыларға ысырылып тасталған болатын. Сондықтан жеке тұлғалардың мүдделеріне қарсы қылмыстар қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінің төртінші тарауымен реттелген. Ал, қазіргі таңдағы қолданыстағы заңнамамыз бойынша жеке тұлғаларға қарсы қылмыстар қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінің бірінші тарауымен реттеледі. Яғни, ҚР Конституциямыздың 1-бабы мемлекетіміздің ең жоғарғы қазынасы ретінде адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары танылады.

Қазіргі таңда біздің республикамызда қылмыстық заңнаманың ілгері реформалану процесі орын алып отыр. Бұл процессте әрекет етуші қылмыстық заңнамаға енгізіліп жатқан тұжырымдамалар, өзгерістер мен толықтыруларды дұрыс тұжырымдау мақсатында өзекті болып қылмыстық құқық нормаларын құрастыру техникасындағы қылмыстық құқық социологиясының жетістіктеріндегі пайдалы ұсыныстарды ескере отырған жөн. Өйткені қылмыстық заң техникасына қойылатын талаптардың бұзылуы қылмыстық құқық саласындағы заңшығармашылық қызметінде жағымсыз нәтижелерге немесе түрлі олқылықтарға жол беруі мүмкін. Мысалға Республикамыздың 16 шілде 1997жылғы Қылмыстық кодексін қабылдау кезінде қылмыстық құқықтық нормалармен реттелуді талап ететін көптеген өмірлік маңызы бар қарым-қатынастар ескерілмей қалған. Кейін ондай олқылықтар әрекет етуші қылмыстық кодекске толықтырулар мен өзгерістер енгізу тәртібімен орны толтырылып отырды.

Профессор А.В.Наумовтың айтуынша: «Қылмыстық заңның техникасы-бұл құқықтық нұсқамасын тұжырымдаудың айқындалған әдістерінің (ереже, тәсіл) жиынтығы» [1]. Қазіргі таңда қылмыстық саясатта орын алып отырған өзгерістердің мәні мен мағынасын түсіну үшін жағдайды үнемі бақылап және оны жан-жақты сараптамалық бағалаудан өткізіп отыру қажет.

Қазіргі кезде барлық әлеуметтік саясаттың және қылмыстық саясаттың негізіне ізгілендіру қағидасы қойылады. Қылмыстық саясат үшін бұл қағида негіз қалыптастырушы болып табылады. Оны жүзеге асыру құқықтық тәртіп пен қылмыстылықпен күресу саласында тұлғаға мемлекет пен оның органдары арасындағы қатынастарда кепілдіктер береді және оның өміріндегі маңызды салаларға мемлекеттің араласуын болдырмай тұлғаның автономдығын қамтамасыз етуге жәрдемдеседі. Сонымен қатар, бұл қағида мемлекетке, оның ішінде құқық қорғау органдарына оларда бар құралдар мен әдістер арқылы адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беру міндеттерін жүктейді. «Заңның жоғары тұруын қамтамасыз ету, тұлға мен отбасының, қоғам мен мемлекеттің құқықтары мен мүдделерін қорғауды күшейту, тұрғындардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық сауаттылығын арттыру, заңға бағынушы азаматтарды тәрбиелеу – бұл мақсат қана емес, ол нағыз демократиялық, құқықтық мемлекет пен нарықтық экономикасы дамыған азаматтық қоғам қалыптастырудың маңызды жағдайы, құралы» [2].

Осылайша, құқықтық саясат адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдылығын негізге алуы қажет. Нақты осы аталған басымдылықтарды сақтау мен іске асыру мақсатында қылмыстық-құқықтық саланы либерализациялаудағы саясаттың маңызды бағыттары анықталды.

Осыған байланысты соңғы жылдары өзектілігі артып келе жатқан қылмыстық саясатты либерализациялау қылмыстық реформа мен нормативтік базаны өзгертудің негізі, соның ішінде:

- Қылмыстылықпен күресудің барлық жүйесінің демократизациясы мен рационализациясын;
- Заңнама мен құқық қорғау органдары тәжірибесінің гуманизациясын;
- Әрбір адамға қатысты заңдарды қолданғанда әділеттілікті қамтамасыз етуді;
- Қылмыстық әділеттіліктің жариялылығын қамтамасыз етуді;
- Қылмыстық істер бойынша іс жүргізу тәртібін қыстартуды[3].

Осы тұрғыда жасалып жатырған қадамдар мемлекет пен адамдар арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастырудың ескі стереотиптерінен бас тарту ретінде бағалануы мүмкін. Енді қарым-қатынастардың либерализациясы мен тазалығы кезінде азаматтарға таңдау негізінде құқық қорғауда белсенділіктерін көрсету мен таңдауға мүмкіндік беріледі. Осылайша мемлекет тіпті жазалау саласында да тараптардың теңдігі мен азаматтар мүдделері басымдылығының конституциялық сұлбасын сақтау қағидасының маңызды екендігін көрсетті. Нақ осы негізгі

ережелер ізгілендіру идеясына сіңірілген заңнамада жарияланған қосымшалардың негізінде жатыр.

Бұл тұрғыда айтарлықтай көзге түсетіндей шара болып қысқарту жолымен немесе бас бостандығынан айыру жазаларын айыппұлмен ауыстыру арқылы қылмыстық құқықтық санкцияларды жеңілдету табылды. Бас бостандығынан айыру жазасы сотталғандардың дұрысталуы үшін тиімділігінің аз екендігін көптеген зерттеулер көрсеткен болатын. Яғни, әлеуметтік байланыстың үзілуі азамат үшін отбасының бұзылуына, маңызды функцияларын жоғалтуына, шарасыздық жағдайын сезінуіне және тағы да сол сияқты жағдайларға әкел соқтырады.

Осыған байланысты мәселелер 24 тамыз 2009 қабылданған Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге аранлған құқықтық саясат тұжырымдамасында қарастырылған.

Қолданыстағы Қылмыстық кодекс - қылмысқа қарсы күрестің, адамның құқықтары мен бостандықтарының, мемлекет пен қоғамның мүдделерін қылмыстық-құқықтық қорғаудың жеткілікті құралы.

Қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай қылмыстық саясаттың қос векторлығын ескере отырып жүргізілуге тиіс. Ізгілендіру - ең бастысы, алғаш рет ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасаған адамдарға, сондай-ақ халықтың әлеуметтік әлсіз топтары - жүкті және асырауында кәмелетке толмаған балалары бар жалғызбасты әйелдерге, кәмелетке толмағандарға, жасы ұлғайған адамдарға қатысты болуға тиіс. Сонымен қатар ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауға кінәлі, қылмыстық қуғындаудан жасырынып жүрген адамдарға қатысты, қатал қылмыстық саясатты алдағы уақытта да жүргізу қажет.

Қылмыстық құқықты дамытудың маңызды бағыты, ең алдымен аса қоғамдық қауіп тудырмайтын адамдарға (абайсызда қылмыс жасаған кәмелеттік жасқа толмаған адамдар, өзге де адамдарға - жазаны жеңілдететін мән-жайлар) қатысты қылмыстық жазалаудан босатудың шарттарын кеңейту арқылы қылмыстық қуғын-сүргінді қолдану аясын кезең-кезеңмен қысқарту мүмкіндігін айқындау болып табылады.

Қылмыстық заңды Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттармен сәйкес келтіру маңызды болып табылады. Бұл арада, атап айтқанда, сөз қылмыстық сипаттан арылту ғана емес, керісінше кейбір құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлеріне қылмыстық сипат беру, сондай-ақ қылмыстардың кейбір санаттары үшін, атап айтқанда экологиялық, экономикалық және сыбайластық қылмыстары үшін заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын енгізу туралы болып отыр.

Осылайша, мемлекеттің қылмыстық саясаты:

- аса қоғамдық қауіп туғызбайтын құқық бұзушылықтарды әкімшілік құқық бұзушылық санатына ауыстыра отырып және оны жасағаны үшін әкімшілік жауаптылықты күшейте отырып, қылмыстық сипаттан арылтуға, сондай-ақ жекелеген қылмыстардың ауырлық дәрежесін жазаны жеңілдету арқылы (депенализация) қайта бағалауға;

- кәмелеттік жасқа толмағандарға, олардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қауіп төндіретін қылмыстарға, ұйымдасқан қылмыстық топ немесе қылмыстық қауымдастық құрамында қылмыс жасағаны, қылмыстар кәсіпшілігі кезінде қылмыстық жауаптылықты байланысты күшейтуге;

- бас бостандығынан айырумен байланысты емес қылмыстық жазалауды қолдану саласын кеңейтуге, оның ішінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазалауларды жекелеген санкциялардан алып тастауға не бас бостандығынан айырудың ұзақ мерзімін азайтуға;

- айыппұл салуды қылмыстық жазалаудың тиімді түрі ретінде айқындауға және оның қолдануды кеңейту мүмкіндігіне;

- санкциялардағы жазалаулардың Қылмыстық кодекстің баптарында ауырлығы бір санаттағы қылмыстарға парапарлығын және олардың әділ жазалау қағидатына сәйкестігін белгілеуге;

- қылмыстық жазалаудың баламасы мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын енгізуге;

- өлім жазасын қолдану аясын кезең-кезеңмен тарылту бағытын жалғастыруға;

- қылмыстық жауаптылықтан босату, жазасын өтеу, жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату институттарын жетілдіруге бағытталуға тиіс [4].

2011 жылдың 18 қаңтарында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру және қылмыстық процесстегі заңдылықтың кепілдіктерін күшейту мәселелері бойынша өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР заңының қабылданғандығын еске салу қажет. Заң қылмыстық заңнаманы либерализациялауға, қоғам үшін қауіп төндірмейтін қылмыстарды әкімшілік құқық бұзушылықтар қатарына ауыстыра отырып декриминализациялауға, жекеленген қылмыс құрамдары бойынша әкімшілік преюдицияны енгізу және басқа да қылмыстық саясатты гуманизациялауға байланысты мәселелерді шешуге бағытталған. Өзгерістер енгізуге байланысты көптеген қылмыстар әкімшілік құқық бұзушылықтар ретінде қарастырылатын болды.

Бұл жерде айта кететіні, мұндай жаңашылдық енгізудің басты қағидасы ауыр қылмыс жасағандар барынша жоғары жазаны, ал ауырлығы онша емес қылмыс жасағандар және әлі де болса түзеуге келетін қылмыс жасаған азаматтарға қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес жазаның альтернативті түрлерін тағайындау мүмкіндігінің болуынан тұрады. Және де осылайша қоғамдағы адамдардың бейәлеуметтік әрекеттерін нақты сезіну мүмкіндігі болады деген үміттеміз.

Сонымен қатар, басты назар аудартатын мәселе қылмыстық саясаттың гуманизациясы мен либерализациясын жүзеге асырып қана қоймай, іске асырылып отырған осындай шаралардың нәтижесінде бостандыққа шыққан азаматтардың, әсіресе кәмелетке толмағандардың кейінгі тағдырына аса назар аудару қажеттілігі. Себебі қылмыстық саясаттың басты мақсаты сотталғандарды қылмыстық жазадан босатып қана қоймай, қылмыстардың рецидивін болдырмау. Ал, ол үшін жауаптылықтан босатылған тұлғаларды оқыту, жұмыспен қамтамасыз ету және тағы да басқа қажеттіліктер тізгіні туындайды. Қазіргі таңда біздің қоғамымыздың осал тұсы осы деп айтуға болады. Алайда алдағы уақытта аталған кемшіліктер өз шешімін табады деген үміттеміз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Наумов А.В. Форма уголовного закона и ее социальная обусловленность. В кн. Проблемы совершенствования уголовного закона. М. 1984, - с.19
2. Цветинович А.Л. Тенденция уголовной политики: вчера, сегодня, завтра современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. М., 1994.С. 11-12.
3. Кабулов Р., Нарбутаев Э. Уголовная политика и ее реализация в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие-Узбекистан. 2006.С.120.
4. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге аранлған құқықтық саясат тұжырымдамасы 24 тамыз 2009 жыл

С.М. Иманбаев

начальник кафедры уголовного права и криминологии
Карагандинской академии МВД РК им.Б.Бейсенова
к.ю.н., доцент

С.А. Тессман

старший научный сотрудник центра по проблемам исследования
и мониторинга законодательства, регламентирующего
деятельность ОВД НИИ Карагандинской академии
МВД РК им.Б.Бейсенова
к.ю.н., доцент

Концептуальные проблемы совершенствования уголовного законодательства в свете концепции правовой политики

В Концепции правовой политики Республики Казахстан акцентируется внимание на том, что уголовная политика является важнейшим звеном правовой политики государства, совершенствование которой осуществляется путем комплексной, взаимосвязанной коррекции уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного права.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫ ІЗГІЛЕНДІРУДІҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Заң ғылымдарының докторы, профессор Жекебаев Үзіке
Сүйкінбайұлының 85-жылдығына арналған халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Астана, 25
ақпан 2012 ж.

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДАЛЬНЕЙШЕЙ
ГУМАНИЗАЦИИ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ**

Материалы международной научно-практической
конференции, посвященной 85-летию доктора юридических
наук, профессора Жекебаева Узыке Сикунбаевича. Астана, 25
февраля 2012 г.

Подписано в печать 07.04.2012 г. Гарнитура KZ Times. Формат 64x92/8

Усл. печ. л. 52,75. Тираж 50 экз.

Отпечатано в ТОО «ЦБО и МИ» шоссе Қорғалжын, 8. Тел.: 70 30 39